

Het verloop van de beek

Nieuwsgierig volkje, die gidsen van park Sonsbeek. Onlangs ontving de redactie van het Infobulletin een mailtje van parkgids *Benno*. Al geruime tijd loopt hij met een prangende vraag rond, waarop tot nu toe niemand hem een bevredigend antwoord kon geven. *'Hoe passeerde de Jansbeek vóór 1850 de Arnhemse stadsmuur'*.

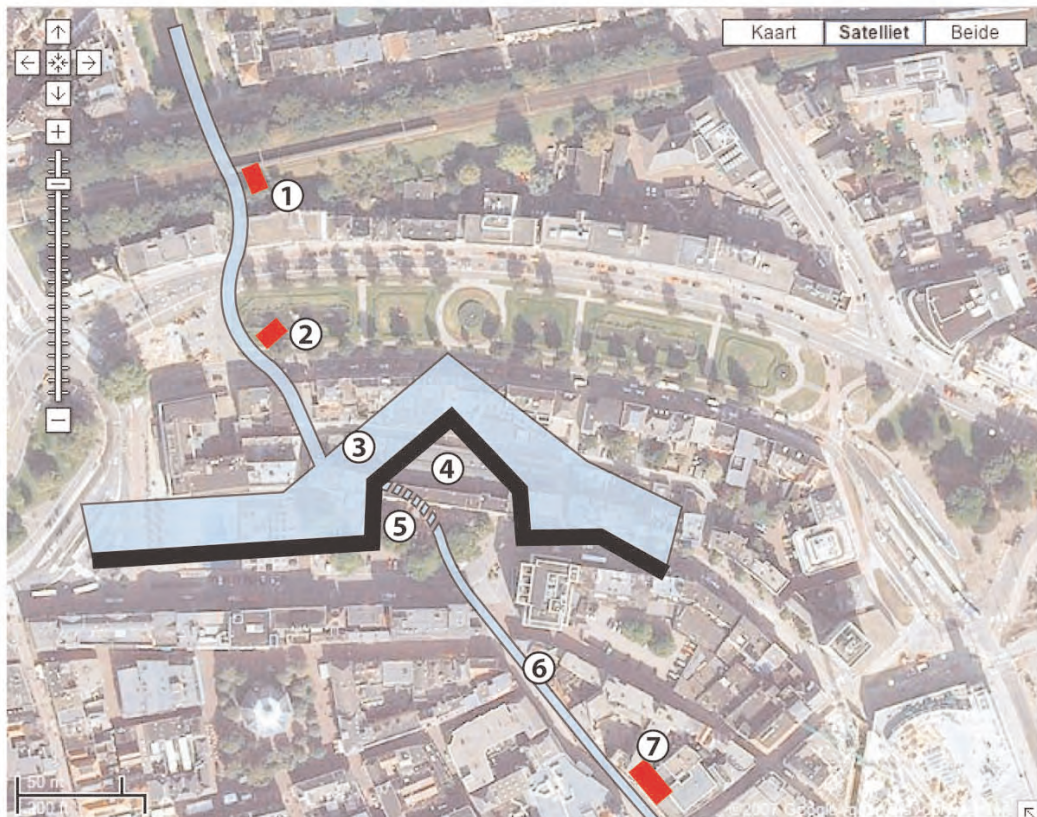
Zelf heeft Benno lange tijd gedacht dat de beek via een aquaduct de stad moet zijn binnengelopen, omdat de stadsgracht volgens hem veel dieper lijkt te liggen dan de binnenstad. *'Hoe breng je anders het waterniveau op hoogte door de binnenstad?'* Na bestudering van oude stadskaarten zag hij echter dat er in de stadsmuur ter hoogte van de beek geen aquaduct was ingetekend. Hoe kwam het water van de St. Jansbeek dan de stad binnen, vraagt hij zich af.

Tot het eind van de 13de eeuw liep de St. Jansbeek - de levensader van het buurtschap Arnhem - zonder noemenswaardige obstakels langs watermolens en blekerijen Rijnwaarts. Als Arnhem zichzelf in de loop van de 14de eeuw gaat beschermen met wallen, muren, poorten, bruggen, lunetten, bolwerken, bastions en een gracht, mondt de beek uit in de 'Looierijgracht' (onderdeel van de stadsgracht), om deze op peil te houden en stroomt vervolgens tussen de Janspoort en de Velperpoort onder de Lippertstoren door de vesting binnen.

In tegenstelling tot wat Benno denkt, ligt de Looierijgracht niet dieper, maar juist hoger dan de binnenstad. Vanaf de Sint Janspoort tot aan de Nederrijn kent de stad een natuurlijk verloop van meer dan tien meter. Om het waterniveau in de stad enigszins te reguleren moet er in de beek onder de Lippertstoren een sluis hebben gezeten. Deze simpele waterdoorgang bleek al gauw een zwakke schakel in het verdedigingswerk van de stad te zijn. Vandaar dat Hertog Karel van Gelre de Lippertstoren rond 1515 liet afbreken en vervangen door een stevig 'rondeel', een ronde uitbouw in de verdedigingsmuur, die zijn naam zal dragen; de Geldersetoren. Later zal het rondeel worden versterkt en uitgebouwd tot een vijfhoekig 'bastion'.

Het water van de St. Jansbeek wordt nu door een volledig getoogde en gemetselde overspanning overkluisd onder de Geldersetoren door geleid. In de overkluizing bevinden zich verticale sponningen waardoor een houten sluisdeur neergelaten en opgetrokken kan worden.

Binnen de stadsmuren was het verval van de St. Jansbeek vervolgens groot genoeg om nog enkele watermolens aan te drijven, zoals de Binnenmolen met een hoogteverschil van ca. 2,50 meter. De beek stroomde met een grote boog door de stad om uiteindelijk bij de Roermondsgracht in de Nederrijn uit te monden. Bij een hoge waterstand van de rivier kon de St. Jansbeek niet op de gebruikelijke wijze op de stadsgracht lozen en moest de beekmeester de inlaatsluis bij de Geldersetoren en de uitlaatsluis bij de Roermondsgracht dichtdraaien, omdat anders de stad zou onderlopen.

De situatie rond de Gelderstoren in 1650 (boven), geprojecteerd op de huidige situatie (onder).

1. Prüermolen
2. St. Jansmolen
3. Looierijgracht
4. Gelderstoren

5. Overkluizing beek
6. St. Jansbeek
7. Binnenmolen